

Muallim Nâci, Ahmed Cevdet Paşa, Mehmed Münif Paşa'nın da bulunduğu birçok tanınmış kişi *Mir'âtü'l-Haremeyn*'e takriz yazmış ve tarih düşürmüştür. Bunların önemli bir kısmı cilt başlarında yer almaktadır. Nitekim Cevdet Paşa takriz mahiyetindeki mektubunda eserin herkes tarafından okunacak bir telif olduğunu, Arap tarihi ve coğrafyası alanında kaynaklık edebilecek vasıfta bulunduğunu belirtmektedir (*Tezâkir*, IV, 224-225). 2. *Mahmûdü's-siyer* (İstanbul 1287). Müellifin ifadesine göre halkın ihtiyacı dikkate alınarak yazılmış dili ağır olmayan, rivayetleri sağlam Türkçe bir siyer kitabıdır. Eserde aynı zamanda Hulefâ-yi Râşidîn, on iki imam ve aşere-i mübeşşerenin hayatlarına dair bilgiler de vardır. 3. *Azizü'l-âsâr Şerh-i Kaside-i Bânet Süâd* (İstanbul 1291). Sahâbeden Kâ'b b. Zühayr'ın *Bânet Sü'âd* adıyla da bilinen *Kaşîdetü'l-bürde*'sinin tercümesidir. 4. *Tekmilâtü'l-menâsik* (İstanbul 1292). Hac farızasına dair fikhî bilgiler ihtiva etmektedir. 5. *Târîh-i Vehhâbiyyân* (İstanbul 1296). Vehhâbiliğin doğuşu, gelişmesi ve etkilerini inceleyen bu eser konuyla ilgili şifahî kaynakların da değerlendirilmiş olması bakımından önemlidir. Kitap yayımlandığı yıl ayrıca *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinde tefrika edilmiştir. Eser Süleyman Çelik tarafından sadeleştirilerek tıpkıbasımı ile birlikte yeniden neşredilmiştir (İstanbul 1992). 6. *Riyâzü'l-mûkînîn* (İstanbul 1298). Gazzâlî'den derlediği bir ahlâk ve nasihat kitabıdır. 7. *Tercemetü's-Şemâil* (İstanbul 1298). Tirmizî'nin *Şemâ'ilü'n-nebî* adlı eserinin tercümesidir. II. Abdülhamid'in tahta çıkışının beşinci yıl dönümü münasebetiyle basılmıştır. 8. *Vak'a-i Ashâb-ı Fîl* (İstanbul 1301). Kur'an'da Fîl süresinde geçen fil vak'asıyla ilgili bir risâledir. 9. *Esbâbü'l-inâyê fi tercemeti Bidâyeti'n-nihâye* (İstanbul 1306). Gazzâlî'nin *Bidâyeti'n-nihâye* adlı eserinin tercümesidir.

Eyüp Sabri Paşa'nın basılmamış eserleri arasında, Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan *Kanunî'nin Savaşlarının Manzum Tarihçesi* ile (Esad Efendi, nr. 2422) *Şehnâme Tercümesi* (Hüsrev Paşa, nr. 370) sayılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Eyüp Sabri Paşa, *Mir'âtü'l-Haremeyn*, İstanbul 1301-1306, I-III; BA, Cevdet-Bahriye, nr. 11863; BA, Cevdet-Maarif, nr. 5743; Cevdet, *Tezâkir*, IV, 224-225; *Sicill-i Osmânî*, I, 451; *Osmanlı Müellifleri*, III, 26-27; Babinger (Üçok), s. 372-373; Bernard Lewis, "Ayyüb Şabri Paşa", *EJ*² (İng.), I, 796.

AZMİ ÖZCAN

EYÜP SULTAN

(bk. EBÜ EYYÜB el-ENSÂRÎ).

EYÜP SULTAN CAMİİ KÜTÜPHANESİ

İstanbul'da
Eyüp Sultan Camii'nde
kurulan kütüphane.

Fetihten sonra İstanbul'da kurulan ilk kütüphanelerden biridir. Eyüp Sultan Külliyesi'ne ait vakfiyede buradaki kitapların korunması için bir görevlinin tayin edilmesi istendiğine göre (*Eyüp Külliyesi Vakfiyesi*, s. 83, 84) bu kütüphane de Süleymaniye Camii Kütüphanesi gibi içinde yer aldığı külliyenin tamamlanmasından bir süre sonra faaliyete geçebilmiştir. Ancak eldeki bazı kayıtlardan bu sürenin pek uzun olmadığı anlaşılmaktadır. Devrin vezîriâzamı Karamânî Mehmed Paşa'nın 884'te (1480) bu kütüphaneye kitap vakfetmesi de bu görüşü doğrulamaktadır. Külliye'nin kurulmasından otuz yıl sonra hazırlanan 894-895 (1489-1490) yıllarına ait Eyüp vakfı muhasebe bilançosunda Fakih adlı bir şahsın camide hâfız-ı kütüb olup günlük 1 akçe ücret aldığı bildirilmektedir (Barkan, XXIII/1-2, s. 375).

Eyüp Sultan Külliyesi vakfiyesinde kütüphanenin işleyişiyle ilgili şartlar bulunmadığı gibi kütüphaneye konulan kitapların adları ve sayısı da verilmemiş olduğundan koleksiyonun hacmi ve niteliği bilinmemektedir. Vakfiyede yer almakla birlikte bir muhasebe kaydında caminin kadrosunda bir mücellidin de yer aldığı görülmektedir (BA, MAD, nr. 4792, s. 31).

Eyüp Sultan Camii Kütüphanesi'nin tarihî gelişimi hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Bir arşiv kaydından, 1071'de (1661) kütüphanenin faaliyetini cami içinde sürdürmeye devam ettiği anlaşılmaktadır (a.g.e., a.y.).

Yapılan başlıklarla sayısı artarak 199'a ulaşan (188 yazma, 11 basma) Eyüp Sultan Camii Kütüphanesi koleksiyonu 1924 tarihli Tevhîd-i Tedrîsat Kanunu ile kütüphanelerin Maarif Vekâleti'ne devrinden sonra Eyüp'teki Hüsrev Paşa Kütüphanesi'ne konulmuştur. 1957 yılında ise Hüsrev Paşa Kütüphanesi'ndeki kitaplarla birlikte Süleymaniye Kütüphanesi'ne nakledilmiş olup halen burada korunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Eyüp Külliyesi Vakfiyesi, İstanbul Şer'iyye Sicilleri, Evkâf-ı Hümâyün Müfettişliği, nr. 46, s. 83, 84; BA, MAD, nr. 4792, s. 31; Halit Dener, *Süleymaniye Umumi Kütüphanesi*, İstanbul 1957, s. 72; Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II*, s. 17-18, 162, 185, 249; Süheyl Ünver, "Sadrazam Karamanlı Mehmed Paşa'nın Eyüp Sultan Medresesi Kütüphanesi'ne Vakfettiği İki Kitaba Dair", *Konya*, sy. 74-77, Konya 1945, s. 3; Ömer Lutfi Barkan, "Ayasofya Camii ve Eyüp Türbesinin 1489-1491 Yıllarına Ait Muhasebe Bilançoları", *İFM*, XXIII/1-2 (1963), s. 375.

İSMAİL E. ERÜNSAL

EYÜP SULTAN KÜLLİYESİ

İstanbul'da
Ebû Eyyüb el-Ensârî'nin
kabri çevresinde
teşekkül eden külliye.

Eyüp Camii ve etrafındaki medrese, aşhane-imaret, hamamla türbeden oluşan külliye Fâtih Sultan Mehmed tarafından İstanbul'un fethinin hemen arkasından yaptırılmıştır. 894-895 (1489-1490) tarihli muhasebe defteriyle aslının kaybolması üzerine 990'da (1582) III. Murad zamanında yeniden yazılan vakfiyesi cami ve külliyyeye dair etraflı bilgi verir. Buna göre Eyüp semtinin bütününü ile çevresinde pek çok mülkten başka Eğrikapı'dan Müderris köyüne, oradan da Germe su kemerine, Ali Bey köyünden (Alibeyköy) Halîç boyunca uzanan hattı takip ederek tekrar Eğrikapı'ya ulaşan çok geniş bir arazinin tamamı külliye'nin evkafındadır. Ayrıca Rumeli'de Edirne, Kızılağaç, Filibe, Vize, Keşan, Silistre gibi yerlerde, Anadolu'da ise Mihalic, Koçaç, Gediz, Bayındır, Bursa, İzmit, Ulubat, Karacabey, Hereke çevrelerinde pek çok köy de külliyyeye vakfedilmiştir. Vakfiye, külliyyede görevlendirilen çeşitli hizmetlilerin gündelik ödenekleri hakkında bilgi verdiği için cami, medrese, imaret ve türbenin kadroları da öğrenilmektedir. Ayrıca Eyüp Camii ve Türbesi'ne bütün Osmanlı tarihi boyunca mübarek gün ve gecelerde mevlid okunması için pek çok vakıflar yapılmış olduğu da *Hadikatü'l-cevâmi*'de kaydedilmektedir.

Cami. Evliya Çelebi caminin kısaca tarifini yapar: "Leb-i deryâya karib âsitâne-i Ensârî'de düz bir zeminde bina edilmiştir, bir kubbelidir. Mihrap tarafında yarım kubbesi daha vardır, lâkin o kadar yüksek değildir. Caminin içinde amud yoktur. Orta kubbe etrafında metin ke-

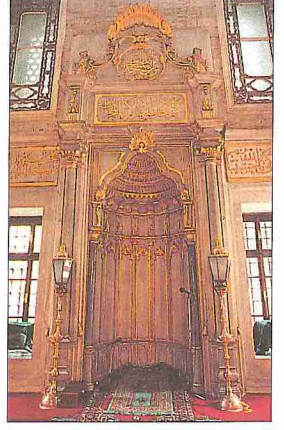
EYÜP SULTAN KÜLLİYESİ

merler vardır. Mihrabı ve minberi muşanna' değildir. Hünkâr mahfilî sağ taraftadır. İki kapılı, biri sağ cānibde yan kapısı, diğeri kible kapısıdır... Sağ ve solda iki minaresi vardır. Haremîni iç tarafı hücrelerle müzeyyendir. Ortasında cemaat maksûresi vardır. Bu maksûre ile kabr-i Ebû Eyyûb arasında âsumana ser çekmiş iki çınar vardır ki cemaat, sayesinde ibadet ederler. Bu haremîni de iki kapısı var, garp kapısında taşrada büyük bir harem daha vardır, içinde dut vesair ağaçlarla yedi adet büyük çınar vardır".

Caminin yapımı için Evliya Çelebi'nin verdiği tarih 944'tür ki (1537-38) gerçeğe uymaz. Hüseyin Ayyansarâyî ise bu hususta daha sarihdir. Ona göre cami 863 (1458-59) yılında yapılmış olup bunu açıkça belirten dört mısralık kitâbe cümle kapısı üstündedir. Yine *Hadîkatü'l-cevâmi*'de bildirildiğine göre iç avludaki şadırvan havuzu Çandarlı İbrâhîm Paşa'ya aittir. Ünlü Başdefterdar Ekmekçizâde Ahmed Paşa 1000 (1591-92) yılında musallâ önünde bir ek bina inşa ettirmiştir. "Zamîme" olarak belirtilen bu binanın ne işe yaradığı ve yeri bilinmemektedir. "Müvâcehe penceresi" ise I. Ahmed tarafından açtırılmıştır. Harem avlusunda şadırvanın üstündeki yüksek kasır Sadrazam Sinan Paşa tarafından yapılmıştır. Bu zat eğer Koca Sinan Paşa ise kasır XVI. yüzyıl sonunda yapılmış demektir. Türbenin kapısı bitişinde II. Osman'ın (1618-1622) annesi Mâhfîrûz Hatice Sultan bir cûzhâne inşa ettirmiştir. III. Ahmed döneminde 1136'da (1723-24) mahya kurulabilmesi için minareler yükseltilmiş, aynı zamanda türbenin ta-

miri ve gümüş parmaklık takılması sadrazam Nevşehîrli Damad İbrâhîm Paşa tarafından 1137'de (1724-25) gerçekleştirilmiştir. "Mezârîni eyledi tezyîn Ebû Eyyûb'un İbrâhîm / Ebû Eyyûb'u İbrâhîm Pâşâ eyledi tezyîn, 1137" mısraları bunu ifade eder. Kızlarağası Hacı Beşîr Ağa da 1145'te (1732-33) iki mahfil yaptırmıştır. Bunların medrese odalarının üstünde olduğu tahmin edilmektedir.

Caminin 1766 zelzelesinde büyük ölçüde zarar gördüğü ve 1776'da Sadrazam Dervîş Mehmed Paşa tarafından tamir edildiği bilinmekteyse de bunun binayı kurtarmaya yeterli olmadığı anlaşılmaktadır. Evvelce caminin içinde muhafaza edilirken 1956 yılındaki tamir sırasında ortadan kaybolan ve Ekrem Hakkı Ayverdi'de bir sûreti bulunan *Ruznâme*'de bildirildiğine göre, caminin büyük ölçüde tamir edilmesinin kararlaştırılması üzerine 12 Şevval 1212'de (30 Mart 1798) ilk hazırlıklara girilerek dört gün sonra tamire başlanmışken binanın tamir kabul etmez durumda olduğu anlaşıldığından çalışmalar durdurulmuş ve kırk üç gün boyunca öylece bırakılmıştır. Mimarların bu arada yaptıkları keşiflere göre caminin temelini kadar yıkılıp yeniden inşasından başka çare görülmediği için 3 Zilhicce 1212 (19 Mayıs 1798) tarihinde yıkıma başlanmış, 26 Muharrem 1213'te (10 Temmuz 1798) temele kadar inilmiştir. *Ruznâme* bütün inşaat safhalarını çok ayrıntılı olarak günleriyle bildirir. Yeniden yapılan cami 14 Safer 1215 (7 Temmuz 1800) tarihinde tamamlanmış, bu arada türbe de tamir edilmiş ve 6 Cemâziyelâhir 1215 (25 Ekim 1800) günü selâmlık töreni yapılarak ye-

Eyüp
Sultan
Camii'nin
mihrabı

ni cami resmen açılmıştır. *Hadîkatü'l-cevâmi*'de bina emini Uzun Hüseyin Efendi'nin idaresinde yapılan çalışmaların yirmi sekiz ay sürdüğü, eski camiden yalnız minarelerin kaldığı, avluda şadırvan üstündeki Sinan Paşa Köşkü'nün, iki yanlarda Kızlarağası Beşîr Ağa'nın mahfilleriyle iki taraftan beşer medrese odasının da bu sırada yıkıldığı bildirilir. Avlu dışında imam, türbedar ve mütevellî için dört oda ile bir muvakkithâne ve hünkâr mahfilinin yolu da bu sırada yapılmıştır. 4 Zilkade 1238'de (13 Temmuz 1823) düşen bir yıldırım Haliç tarafındaki minarenin üst şerefesine kadar çatlamasına sebep olmuş ve derhal tamir edilmiştir. Eyüp Camii'nin son tamiri, dönemin başbakanı Adnan Menderes'in özel talimatı ile Vakıflar İdaresi tarafından 1956-1958 yılları arasında gerçekleştirilmiştir.

Ekrem Hakkı Ayverdi tarafından tesbit edildiğine göre Eyüp Camii ilk yapıldığında, iki tarafında önleri revaklı medrese odaları olan bir avluyu takip ediyordu. Bu avlunun içinde türbe de bulunuyordu. Her bir tarafta sekizlerden on altı hücreli olan medrese revakları da kubbeli idi. Medrese revakının devamı durumunda olan son cemaat yeri revaklı dört sütunlu ve beş kubbeli olmalıdır. Ayverdi'ye göre cami dikdörtgen biçimde olup ortada bir kubbe, yanlarda ise yarım kubbelerle örtülmüştü. Kible duvarından dışarıya taşan bir çıkıntı içine yerleştirilmiş olan mihrabın üstünü de bir yarım kubbe örtüyordu. Ancak Evliya Çelebi, bir ana kubbe ile mihrap tarafında alçak bir yarım kubbenin varlığından bahsettiğine göre bu ilk caminin harimini yanlarda da iki yarım kubbeli olarak düşünmek pek doğru olmasa gerektir.

III. Selim'in yaptırdığı cami ise bütünüyle değişik bir düzene sahiptir. Türbe

Eyüp
Sultan
Camii -
Eyüp /
İstanbul

avlunun dışında kalmış, onu avludan ayıran duvarda tunç hâcet penceresiyle sebil muhafaza edilmiş, duvar çeşitli devirlerden kalma devşirme çinilerle kaplanarak hâcet penceresi dört sütuna oturan bir saçakla korunmuştur. İki yanlardaki medrese odaları da kaldırılarak sadece dörder bölümlü kubbeli revaklar yapılmıştır. Şadırvanın dışarıda inşa edilmesine karşılık avlunun ortasında yine III. Selim döneminde 10,20 × 7,18 m. ölçülerinde dikdörtgen bir sofa inşa edilmiştir. Sinan Paşa Köşkü'nün ve altındaki Çandarlı havuzunun evvelce burada olduğu tahmin edilmektedir. Bir halk inancına göre bu sofa Ebü Eyyüb el-Ensârî'nin naaşının yıkıldığı yerdir. Bu sofanın dört köşesinde barok üslûpta süslemeli ve insan boyu hizasında halkın "hâcet çeşmeleri" adını verdiği ve etrafını dolanan genç kızların kısmetlerinin açılacağına inandığı küçük mermer çeşmeler vardır. Dışarıdaki avlunun Musalla Kapısı denilen bir girişi üstünde şair Sürûfî'nin nazmettiği beş dörtlük halindeki 1215 (1800) tarihli uzun kitâbesi yer alır. Bu kapının yanında muvakkithâne ile hünkâr mahfeline dışarıdan girişi sağlayan rampa bulunmaktadır.

Avlu ile cami arasında uzanan beş bölümlü son cemaat yeri ortadaki oval biçimde olmak üzere beş kubbe ile örtülmüştür. Mermer çerçeveli taçkapı üstünde ise Ârif adlı bir şairin yazdığı dokuz dörtlükten oluşan 1215 (1800) tarihli

uzun kitâbede caminin tarihçesi hakkında bilgi verilir.

Cami, Türk mimarisinde Batı sanat tesirlerinin hâkim olduğu bir dönemde yapılmış olmasına rağmen klasik sanat geleneğine belli bir dereceye kadar bağlı kalındığını göstermektedir. Cami ana mekânı altısı yuvarlak kesitli pâyeler, ikisi kibledeki mihrap çıkıntısının köşeleri olmak üzere sekiz destekli tipte yapılmıştır. Bu durum, Mimar Sinan'ın bazı eserlerinde kullandığı sistemin burada son uygulamasını gösterir. Pâyelerin başlıkları barok üslûptadır. Minber de aynı üslûpta motiflerle bezenmiştir. Ortada bulunan 16 m. çapındaki kubbe sekiz taraftan eksedrarlarla desteklenmiştir. Köşelerde ise dört küçük kubbe vardır. Ana mekânı üç taraftan ince desteklerle ayrılan mahfiller ve bunların üstünde yer alan galeriler çevirir. Hünkâr mahfili sağdaki galerinin kible tarafındaki köşesindedir.

Türbe. Camiden önce yapıldığı bilinen türbe evvelce avlunun içinde iken 1798-1800'deki inşa sırasında dışarıda kalmış ve avlu ile arasındaki bağlantı mevcut hâcet penceresi temin edilmiştir. Bu hâcet penceresi I. Ahmed tarafından 1022'de (1613-14) yaptırılmış, ayrıca türbenin camiye bakan tarafında önüne bir duvar, yanına ileri taşan üç şebekeli bir sebil ilâve edilmiştir. Şimdiki görünümünde, çok çeşitli dönemlere ait çinilerle kaplı olan bu duvarın sol tarafında ise dökme tunç şebekeli büyük bir hâcet penceresi bulunur. İslâmî semboller kadar sanattan da anlamayan bir zihniyet, bu tarihî ve güzel şebekedeki "mühr-i Süleyman"ları "yahudi yıldızı" olduğu düşüncesiyle kesip çıkarmıştır. Günümüzde yerleri boş yuvarlaklar halindedir.

Bu duvarda türbeye geçit veren kapının üstünde, Şeyhülislâm Hocaşâde Esad Efendi (ö. 1034/1625) tarafından Ebü Eyyüb el-Ensârî için yazılmış otuz altı misralık bir manzume yer alır. Burada ayrıca Hz. Peygamber'e ait olduğu kabul edilen ayak izlerinin muhafaza edildiği bir hücre (pîşegâh) vardır. Duvarda I. Ahmed, I. Mahmud ve III. Selim tarafından yazılmış, bu mekânın kutsallığına işaret eden manzum kitâbeler bulunur.

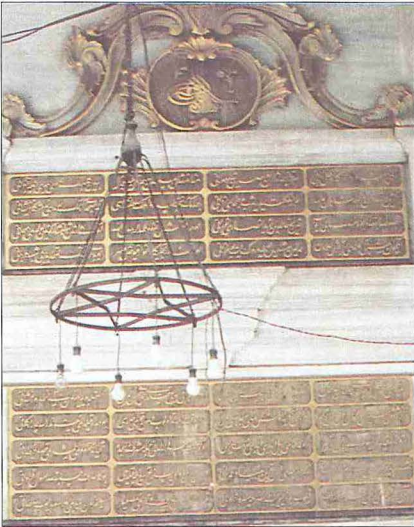
Türbe sekizgen planlı kubbeli, klasik dönem türbe mimarisinde kesme taştan yapılmıştır. Her cephesinde altta sivri boşaltma kemerli dikdörtgen biçimli, üstte ise sivri kemerli pencerelerle ay-

dınlanmıştır. Alt pencerelerin üst hizasına kadar iç duvarlar çinilerle kaplanmıştır. Bunların üstünde lâcivert zemin üzerine beyaz celi hatla yazılmış yine çinilerden bir kuşakta besmele ve Tevbe sûresinden âyetler yer almaktadır. Duvarların yukarı kısımları ile kubbe kalem işi nakışlarla bezenmiştir. Herhalde türbe cami ile birlikte 1798-1800 yıllarında tamir edilmiş olmakla beraber mimarisine dokunulmamıştır. III. Selim tarafından pencere kanatları yenilenmiş, sandukanın etrafı gümüş kafesle çevrilmiş, yeni bir avize asılmış ve bizzat padişahın kaleme aldığı bir dörtlük, levha halinde Yesârîzâde Mustafa İzzeddin Efendi'nin hattı ile yazılmıştır: "Alemdâr-ı kerem şâh-ı iklim-i risâletsin / Mu'nim ol benim dâim be-hakk-ı Hazret-i Bârî // Selîm İlhâmî her dem yüz sürer bu ravza-i pâke / Şefâatle kerem kıl yâ Ebâ Eyyüb-i Ensârî". *Hadîkatü'l-cevâmî*'de bildirildiğine göre ciddi bir tamir de II. Mahmud zamanında yapılmıştır. 13 Muharrem 1235'te (1 Kasım 1819) başlayan bu tamir, bina emini Ahmed Efendi idaresinde 5 Cemâziyelâhîr 1235'te (20 Mart 1820) tamamlanmıştır.

Türbenin içinde duvar kenarında bulunan bir kuyunun I. Ahmed tarafından türbenin tamiriyle birlikte 1016'da (1607-1608) ihya ettirildiği, üzerindeki dört beyitlik manzum kitâbede belirtilir: "Bu kuyu kim ol nezir suyu âlem içre zemzeman / Alemdâr-ı resûlün ayağına yüz sürer zühreyân / ... Şu dem kim türbenin içini dışını kıldı Ahmed Han / Yapıp mermerler ile eyledi ihyâ ol şekker-güftâr / ..." (1016). Recep Akakuş'un yazdığına göre kuyu bileziğinden 2 m. kadar aşağıda kuzeye uzanan bir dehliz veya kanalın ağzı bulunmaktadır. Burada da ikinci bir bilezik vardır. Kuyudaki su bu bilezikten aşağıda bulunmaktadır. Su arıtıp taşıdığına türbeye zarar vermemesi için Haliç tarafında mermer döşeli ve 1,25 m. yükseklikte, genişliği 2-5 m. arasında değişen üstü tonozla örtülü bir kanal açılmıştır. Bu dehlize avludaki sebilden altı basamaklı bir merdivenle de inilir. Dehliz veya kanalların varlığı, türbenin yapımından önce burada herhalde Bizans çağına varan bir su tesisinin bulunduğuna işaret olarak görülebilir.

Türbeye Sultan İbrâhim tarafından hediye edilmiş dört büyük gümüş şamdan sonraları müzeye kaldırılmıştır. Türbede ayrıca sancak-ı şerif de muhafaza edilmektedir. Ancak 1730'da Patrona

Eyüp Sultan Camii'nin cümle kapısı üzerindeki kitâbeler

Eyüp Sultan Türbesi ile hâcet penceresi

İsyanı sırasında sancak-ı şerifin âsilerin ellerine geçmemesi için saraya alınarak Hırka-i Saâdet Dairesi'ne konulduğundan günümüzde yalnız kılıfları durmaktadır. I. Abdülhamid 1200'de (1786) kapı ve pencere kanatlarını yenilemiş, II. Abdülhamid de tunç kapı kanatları önüne kendi eliyle yaptığı sedef kakmalı parmaklıklı kanatlar koydurmuştur. Türbenin içindeki sandukanın etrafını III. Selim dönemine ait 1207 (1792-93) tarihli gümüş bir şebeke çevirir: "...Yazdı itnâ-mına târîh Münib / Pâk-vâlâ eser-i Şâh Selîm" (1207). Sanduka örtüsü de II. Mahmud tarafından konulmuş, üstündeki simle işlenmiş yazılar Mustafa Râkım Efendi'nin hattıyla yazılmıştır. Türbenin içinde ayrıca padişahların birçoğunun ve ünlü hattatların kaleminden çıkmış değerli levhalar bulunmaktadır.

Medrese. Cami avlusunun iki tarafında sıralanan, önlerinde birer revakın uzandığı medrese hücreleri külliye büyük ölçüde değişikliğe uğradığı sırada ortadan kalkmıştır. Esasen daha önceleri de medresenin altı hücresi kaldırılmıştı. Ekrem Hakkı Ayverdi, bunların her bir tarafta sekiz tane olmak üzere toplam on altı hücreden oluştuğunu, arada birer bölümün ise avluya dışarıdan geçit veren kapılara ayrıldığını tahmin etmiş, bu düzeni gösteren bir de plan çizmiştir.

Sebil. Avluda türbenin önündeki sebil, İzzet Kumbaracılar'a göre 1033'te (1623-24) Kızlarağası Mustafa Ağa tarafından yaptırılmıştır. Recep Akakuş ise sebilin I. Ahmed tarafından inşa ettirildiğini kaydederek kitabesini de vermektedir (*Eyyüb Sultan ve Mukaddes Emanetler*, s. 112). Gerçekten de bu yedi beyitlik kitâ-

beden açıkça anlaşıldığı gibi sebil 1022'de (1613) I. Ahmed tarafından yaptırılmıştır (orijinal metni için bk. *a.g.e.*, s. 244-248). Sebil mermerden olup üç pencerelidir. Şebekeleri ayıran sütunların mukarnaslı başlıkları, bunların da üzerlerinde sivri Türk kemerleri vardır. Kemer boşluklarında mermerden işlenmiş şebekeler, bunlarla pencereler arasında kitâbeler yer alır. Pencerelerde görülen tunç şebekelerin altı uçlu yıldız biçimindeki motifleri sebilin klasik üslûbuna uymamakta, sonradan yapılmış oldukları tesirini bırakmaktadır.

Aşhane-İmaret. Avlunun güneydoğu köşesine komşu olan aşhane-imaret uzun süre harap halde durduktan sonra 1950'li yıllarda yıkılmış ve yeri meydana katılmıştır. Bu yüzden mimarisi hakkında bilgi edinilememiştir.

Hamam. Ekrem Hakkı Ayverdi, cami yakınındaki çifte hamamın esasında Eyüp Sultan Külliyesi'nin bir parçası olduğunu kabul eder. Muhasebe defterinde adı geçtiğine göre hamam da külliyeeye aittir. Bugün çok değişmiş ve esas soyunma yerini (camekân) kaybetmiş durumda olan hamamın erkekler kısmı, üç bölümlü bir sıcaklığa açılan çifte halvet hücreli tiptedir. Esas soyunma yeri mimari değeri olmayan bir camekânla yenilenmiştir. Kadınlar kısmının ise bilindiği kadarıyla henüz doğru bir planı çıkarılmamıştır. *İstanbul Ansiklopedisi*'nde yayımlanan basit krokiye göre bu bölüm, gerçek mimarisi bozulmuş olduğundan bilinen hamam tiplerine uymayan bir plan göstermektedir.

1994 yılında Eyüp Belediyesi tarafından külliyenin çevresinin imarı için yeni

projeler hazırlanmıştır. Bu arada hamamın da etrafını saran dükkânlardan arındırılması düşünülmüş ve hamamın tam bir planı çıkarılmıştır. Ancak plan henüz yayımlanmamıştır. Bu planda görüldüğü gibi, kadınlar kısmının soyunma yeri geç dönemde bütünüyle bozulmuştur. Hamamın gerçek mimarisi ancak çevresi ayıklanıp içindeki duvarlar temizlendikten sonra ortaya çıkacaktır.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 396-397; Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l-cevâmi'*, I, 243-252; a.mlf., *Camilerimiz Ansiklopedisi: Hadîkatü'l-cevâmi'* (haz. İhsan Erzi), İstanbul 1987, I, 95-102; C. Gurlitt, *Die Baukunst Konstantinopels*, Berlin 1909-12, s. 62; Halil Edhem [Eldem], *Camilerimiz*, İstanbul 1932, s. 29-30; *Fâtih Mehmed II. Vakfiyeleri* (nşr. Vakıflar Umum Müdürlüğü), Ankara 1938; Doğan Kuban, *Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme*, İstanbul 1954, s. 34; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârsi III*, s. 348-356; Recep Akakuş, *Eyyüb Sultan ve Mukaddes Emanetler*, İstanbul 1973, s. 85-160, 244-248; Mehmet Nermi Haskan, *Eyüp Tarihi*, İstanbul 1993, I, 49-53 (cami), 180-186 (türbe); Affan Egemen, *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*, İstanbul 1993, s. 70-72, nr. 100; Ömer Lütfi Barkan, "Ayasofya Camii ve Eyüp Türbesinin 1489-1491 Yıllarına Ait Muhasebe Bîlânçoları", *İFM*, XXIII/1-2 (1962-63), s. 373-379; R. Ekrem Koçu — Erdem Yücel, "Eyyubsultan Câmii Kebiri", "Eyyubsultan Türbe Hamamı", "Eyyubsultan Türbesi", *İst. A, X*, 5446-5449 (cami), 5463-5465 (hamam), 5465-5468 (türbe).

SEMÂVİ EYİCE

EYVAN

(أيوان)

İslâm mimarisinin en önemli
elemanlarından biri.

Eyvan Farsça bir kelime olup Arapça (ivân, lîvân) ve Türkçe'ye de geçmiştir. Genel olarak binaların ortasında bulunan ve iç avluya açılan üç tarafı kapalı, üstü tonoz örtülü bir mekândır; özellikle İran ve Orta Asya'da tercih edilmiş ve cami, medrese, bîmâristan gibi binalarla birlikte evlerin planlarında da sıkça kullanılmıştır. İslâm dünyasının batısında fazla ilgi çekmediği anlaşılan bu mimari elemanın en mükemmel örneklerine daha çok büyük Türk devletleri zamanında yapılan binalarda rastlanır. Arkeolojik araştırmalara göre ana fikri Asur mimarisine kadar giden ve ilk defa I. yüzyılda Mezopotamya'da görülen eyvan, II. yüzyıldan itibaren Part ve ardından Sâsânî mimarilerinde en sevilen eleman olarak hemen her önemli binada kullanılmıştır. Mevcut örnekler arasında özellikle,